

NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOGI MUNKAÉRTEKEZLET A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

SZABÓ ANDRÁS

A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya a szocialista országok részvételével nemzetközi büntetőjogi munkaértekezletet rendezett. A munkaértekezlet 1960. november 14—16. napjain Budapesten zajlott le. A munkaértekezlet célja a szocialista büntetőjog néhány aktuális kérdésének mélyreható megtárgyalása volt a szocialista államok büntetőjogászainak részvételével. A szocialista államok között ez volt az első olyan tudományos tanácskozás, amely a büntetőjogtudomány néhány alapvető kérdését magas szintű nemzetközi nyilvánosság előtt tárgyalta meg.

A konferencián a szovjet büntetőjogászokat *A. A. Piontkovszkij* professzor, a jogtudományok doktora és *V. F. Kiricsenko*, a jogtudományok kandidátusa, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársai képviselték. A Bolgár Népköztársaság büntetőjogászait *Ivan Nenov* professzor, a szófiai egyetem büntetőjogi tanszékének vezetője és *Panajot Gindev*, a filozófiai tudományok doktora, a Bolgár Tudományos Akadémia mellett működő Filozófiai tanszék vezetője képviselték. A Román Népköztársaság küldöttségének tagjai *Ion Oancea*, a bukaresti jogtudományi kar dékánja, a Román Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete büntető anyagi osztályának vezetője, *Siegfried Kahane* docens, a Román Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete büntető eljárásjogi osztályának vezetője, *Demeter János* professzor és *Fodor József* a jogtudományok kandidátusa, a Román Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársai voltak. A Lengyel Népköztársaságot *Leszek Lernell* professzor és *Igor Andrejew* professzor, a varsói egyetem büntetőjogi tanszékének tagjai képviselték. A Német Demokratikus Köztársaság küldöttei voltak *John Lekschas*, a Martin Luther Egyetem dékánja és büntetőjogi tanszékének vezetője, valamint *Hans Hinderer*, a Walter Ulbricht Állam- és Jogtudományi Akadémia tagja. A Csehszlovák Szocialista Köztársaságot *Vladimir Solnar* professzor, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagja, a prágai Károly Egyetem büntetőjogi tanszékének vezetője képviselte.

A munkaértekezleten — amelyet a II. Osztály vezetőségének nevében *Molnár Erik* akadémikus nyitott meg — két előadás hangzott el. Az első

előadást *Kádár Miklós* professzor tartotta Gondatlan bűnösség; a gondatlanságból elkövetett bűncselekményekért való felelősség címmel. A második előadást *Horváth Tibor* kandidátus az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének osztályvezetője tartotta a Büntetés, illetőleg társadalmi intézkedés alkalmazása a társadalomra veszélyes cselekmények miatt témakörből. Az előadásokat vita követte.

II.

Kádár Miklós professzor a referátum témájával kapcsolatban megállapította, hogy a gondatlanság fogalmának és a gondatlanságból elkövetett bűntettek büntetendőségének problémája nem újkeletű; e problémakör jelentőségének növekedése napjainkban kézenfekvő. A XX. század viszonyai közt a technika rohamosan fejlődik és ezzel párhuzamosan sokasodnak a veszélyforrások. A veszélyforrások elterjedése növeli a gondatlanságból (figyelmetlenség, feledékenység vagy hanyagság miatt) elkövetett bűntettek számát. Ebbe az irányba hat a szocialista büntetőjog fejlődése is. A büntetőjogtudományban egyre általánosabbá váló szándékos bűnösségi koncepció eredményeként ugyanis a büntető törvények számos — eddig szándékosnak minősülő cselekményt — gondatlan bűntettként rendelnek büntetni.

A referátum szerint a gondatlan bűnösség fogalmát a szándékos bűnösség fogalmának segítségével kell kialakítani. A szocialista büntetőjogtudományban egyre általánosabbá váló felfogás szerint „a szándékos bűnösség megállapításához nem a *jogellenesség* tudatát, hanem a *társadalomra veszélyesség* tudatát kell megkívánni. A szocialista büntetőjog nem tulajdoníthat azonos jelentőséget a társadalomra veszélyesség *tényleges* tudatának és e tudat pusztán *lehetőségének*. Az első esetben megjelenik a közösségi motívum, az elkövetőben tudatosodik, hogy mit vár tőle a társadalom, azonban ezzel szembehelyezkedik, legyőzi magában a közösségi motívumot és cselekszik. Cselekvése a társadalommal való szembenállást manifesztálja. A másik esetben, azaz gondatlanság esetében a motivációs harcra nem is került sor, mert a közösségi motívum fel sem merült. Az elkövető gondatlan bűnösség esetén azért felelős, mert nem ismerte fel a társadalom érdekeit, nem tanúsított kellő gondosságot abban, hogy megismerje, miként kell viselkednie a társadalmi együttélés szabályainak megfelelően.”

Ez a felfogás lehetővé teszi a tévedés helyes gyakorlati értékelését is. Ha az elkövető a tőle várható körületekintés, figyelem tanúsítása ellenére téved magatartása társadalomra veszélyességében, akkor bűnösség hiányában büntetlen marad. Ha azonban tévedését gondatlansága okozza, akkor gondatlan bűntett címén felel, feltéve természetesen, hogy a gondatlan elkövetést a törvény büntetni rendeli.

A társadalomra veszélyesség tudatával kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy ez a tudat nem az elkövető szubjektív értékítélete saját cselekményéről. Ellenkezőleg: a társadalomveszélyesség tudata fennforog már akkor, ha az elkövető — bár meg van győződve cselekményének társadalomra hasznos voltáról, de tudja, hogy magatartása tilalmazott; fennáll akkor is, ha az elkövető tisztában van cselekménye helytelenségével, rosszalástérdeklőséggel. A társadalomra veszélyesség tudata határvonal a szándékosság és a gondatlanság területe között.

A társadalomra veszélyesség tudatának hiánya a gondatlan bűnösség leggyakoribb formájának, a *negligentiának* esetében arra vezethető vissza, hogy az elkövetőben meg sem jelenik a társadalom követelményeit kifejező közösségi motívum. *Luxuria* esetében azonban az elkövetőben tudatosodik a veszély bekövetkezésének a lehetősége, azonban bízik a lehetőség realizálódásának az elmaradásában. Felmerül ugyan a pszichében a közösségi érdek, ez azonban nem motivál; nincs tehát jelen a motívumok harca. „Míg a közösségi motívum a szándékos elkövetés során — illetőleg annak előzményeként — legyőzésre kerül a cselekmény elkövetésére ösztökélő motívummal szemben, addig a luxuria esetén nem kerül sor a motívumok harcára. A társadalomra veszélyes magatartás tanúsításának a rugója nem a közösségi motívum megsemmisülése, hanem a defektuózus értékelés.” E helytelen értékelés esetleg éppen a közösségi érdek tudatosodásának jegyében szüli a társadalomra veszélyes, de ilyennek végső soron fel nem ismert cselekményt.

A gondatlanság nem pusztán belső emberi magatartás, hanem a külvilágban is jelentkező cselekménnyel manifesztálódik. A gondatlanságból elkövetett büntett szubjektív oldalán „a bűnösség akkor jelenik meg, ha az elkövető nem kívánja ugyan a beállott *eredmény* előidézését, s ez iránt nem is közömbös, akarja azonban azt a *tevékenységet*, aminek nem várt, de abból okszerűen folyó eredménye előállott”. Gondatlanság esetén az akarat csak a tevékenység vonatkozásában jelentkezik, az eredmény tekintetében nem. A gondatlanul okozott eredményért való büntetőjogi felelősség ehhez képest nem a tudat, hanem az akarat hibáján nyugszik.

A magatartás és a káros eredmény közötti okozati összefüggés *tényleges* felismerése vagy felismerhetősége dönti el, hogy a szubjektív oldalon a bűnösség melyik alakzata forog fenn. A büntetőjogi felelősség a gondatlan bűncselekmények tekintetében ezek szerint a tévedés felróhatóságán vagy fel nem róhatóságán alapszik. A felróhatóságnál figyelembe kell vennünk, hogy az egyes emberek ismeretének mennyisége, kulturáltságuk foka, tehát felismerő képessége nem azonos. Ezért a gondatlanság bűnösségi formája mellett megszűnik a szemrehányhatóság, ha az elkövetőről azt kell megállapítani, hogy bármilyen nagy erőfeszítéssel sem lett volna képes a kellő felismerésre. „A gondatlan bűnösség a felelősség alapjául csak akkor szolgálhat, ha az elkövetőnek kellett volna előre látnia, hogy káros magatartása és a káros következmény

között az objektív kapcsolat megvan. A gondatlan bűnösség tehát személyhez kapcsolott, szubjektív. További kritériuma pedig az, hogy több figyelem tanúsítása esetén az előrelátás lehetséges legyen.”

A gondatlan bűnösség viszonylatában el kell ismernünk, hogy az előrelátási képesség hiánya — tehát a műveletlenség, a tudatlanság, a hozzá nem értés, — büntetőjogilag nem értékelhető. Ismeretek szerzésére ugyanis nem büntetőjogi, hanem kulturális nevelő eszközökkel kell ösztönözni.

A kifejtettekből kitűnik, hogy a gondatlanság törvénybeli megfogalmazása nem nyújt minden esetben azonos következtetésre szolgáló alapot. Ha ugyanis *egyik elkövető tekintetében* a magatartás tényálladákszerű, mert tőle több figyelem, előrelátás volt elvárható, nagyobb erőfeszítéssel elkerülhette volna a káros eredményt, addig *más elkövetőnél* már nem tényálladákszerű a magatartás, mert bármely erőfeszítés mellett sem lett volna képes előrelátni, tehát nem volt gondatlan. Ez az oka annak, hogy a gondatlan bűnösség esetén a büntetőjogi felelősséget *konkrét* döntésekben kell megállapítani vagy mellőzni, és az nem a törvényből folyik.

Az előadás eddig ismertetett elemzéséből az alábbi következtetéseket vont le:

„Gondatlan bűnösség akkor állapítható meg, amikor az elkövető magatartásának társadalomra veszélyes eredményét nem látta előre, bár köteles volt, és *lehetősége* is volt arra, hogy ezeket előre lássa. Ez a meghatározás a káros következmények beállása általános előrelátásának kötelezettsége mellett előtérbe helyezi annak megállapítását, vajon volt-e *reális lehetőség* a következmények előre látására, és egyben *volt-e lehetőség* azok elkerülésére is.” A büntetőtörvényben ezek szerint nem a gondatlanság fogalmát írjuk körül, hanem csak a gondatlan cselekményért való felelősség egyik ismervét határozzuk meg. „*A felelősséget az határozza meg, hogy kinek-kinek mit róttunk fel, és ezért a repressziót csak akkor alkalmazzuk, ha az feladatát be is tudja tölteni : ha az célszerű, eredménnyel kecsegtet a bűnözés elleni küzdelemben.*” Abból, hogy a büntető törvényben nem a *gondatlanság fogalmát*, hanem csak a gondatlan cselekményért való *felelősség egyik ismervét* határozzuk meg, továbbá abból, hogy felelősséget a represszió alkalmazása tekintetében csak akkor állapítunk meg, amikor a represszió alkalmazása *célszerű* és a bűnözés elleni küzdelemben eredménnyel kecsegtet, az következik, hogy „a büntetőjogi felelősség fogalma a törvényi tényálláson kívülre esik.”

Az előadás további része a gondatlan büntettek inculpálásának a mód-szereit elemezte.

A technikai fejlődés egyik negatív következménye a veszélyforrások növekedése. A negatív következmények elhárítása permanens éberséget követel. A modern életviszonyok az egyéntől magasabb fokú és intenzívebb értelmi tevékenységet követelnek meg. Az ellentmondás abban van, hogy az egyéni és a társadalmi tudat nem követi azonnal a társadalmi-termelési viszonyok ala-

kulását és az így felmerült követelményeket, másrészt abban, hogy az objektív lehetőség a hozzáértéssel való döntésre az egyes emberben még nem keletkezteti szükségképpen azt az erkölcsi szükségérzetet is, hogy az általa hozandó döntésben figyelemmel legyen a társadalom érdekeire. „A társadalmi igény kielégítéséhez szükséges tudati-pszichikus feltételek megteremtésének egyik igen hathatós emelője a jog, amely pontos felvilágosítást nyújt az embernek a követendő magatartást illetően.” A büntetőjogi represszió alkalmazására akkor kerülhet sor, ha „a társadalom profilaktikus védelme ezt vagy azért követeli meg, mert a büntetés alá vont magatartás általában pótolhatatlan értékek megsemmisítésével, helyre nem állítható kárral fenyeget, vagy pedig azért, mert az elkövető valamely speciális viszonynál fogva a gondosság különleges kötelességével tartozik, és a társadalom ilyen különös gondosságának a megtartásával számol valamely intézmény vagy mechanizmus szabályszerű működése érdekében”. További kérdés az, hogy milyen körben kell érvényesíteni a gondatlan cselekményekért való felelősséget.

A felelősségnek a beállott káros *következménytől* való függővé tétele korántsem bír megfelelő visszatartó erővel. A káros következmények alapján való felelősségre vonás generál-preventív hatása korántsem megfelelő. Ebből következik, hogy a büntető törvényben a „ne ölj” parancsa mellé oda kell állítani a „ne veszélyeztess” kategórikus parancsát is. Ezzel az eljárással mintegy a káros eredmény bekövetkezése elé megyünk. A gondatlan és szándékos cselekményekért való büntetőjogi felelősség ma még különböző szintű objektív talapzaton nyugszik: a szándékos büntettek esetében a talapzatot a *magatartás* képezi, míg a gondatlan bűncselekményeknél tipikus a káros *eredmény*. Elvileg szükségszerűnek mutatkozik az a követelmény, hogy a büntetőjogi felelősség objektív alapját mind a szándékos, mind a gondatlan bűncselekmények tekintetében közös szintre kell hozni. A törvénynek a gondatlan bűncselekmények megfogalmazásakor ki kell fejeznie, hogy a felelősséget akkor is viselnie kell az elkövetőnek, ha magatartásából sérelem nem, hanem csak veszély támadt. A felelősség szubjektív alapját illetően kérdés azonban, hogy a közvetlenül veszélyeztető tudatos, vagy hanyag cselekményeknek *általánosan* büntetendővé nyilvánítása nem jelenti-e a bűnösség határainak túlzott kiszélesítését, nem támaszt-e elvárhatatlan követelményeket a gondatlanság tartalma tekintetében? A válasz erre nemleges. Az ember tudata ugyanis legpon-
tosabban cselekményének, mint a külvilágban jelentkező mozgásnak, valamint cselekménye legközvetlenebb kihatásainak az objektív mibenlétét tükrözi, illetve képes tükrözni. Valaki a tőle elvárható körületekintés kifejtése mellett is tévedhet magatartása távolabbi következményeit illetően, de ugyanilyen gondosság kifejtése mellett kevésbé tévedhet abban, hogy magatartása milyen feltételeket teremt, milyen külvilági változásnak lehet a forrása vagy con-causája. A gondatlan cselekvő tudatát nem a *sérelem* bekövetkezésének a reális lehetősége ragadja meg, hanem a *veszély* konkrét fennállása. *A konkrét*

veszély előidézéséért való felelősségre vonás tehát szubjektív oldalról is megalapozottabb, mint a gondatlanul okozott eredményért.

Az előadás további része hangsúlyozta, hogy napjainkban különösen nagy jelentőséget kap a büntetőjogi felelősség elmélete, mert mindinkább előtérbe lép a nevelőeszközök alkalmazásának követelménye s ezzel együtt a társadalmi felelősség. „Nem nyújt már teljes és mindenre alkalmazható elvi megoldást az, *hogy minden bűncselekményt feltétlenül büntetőjogi büntetés követ.* A felelősség más körülmények folytán keletkezik, mások a fogalmi jegyei, mint magának a bűncselekménynek, bár a felelősség meghatározásánál a bűncselekmény némely fogalmi elemének jelentősége van; a büntetőjogi felelősség szélesebb alapokon nyugszik, mint maga a bűncselekmény és végül a büntetőjogi felelősség alapja kihat, visszahat a bűncselekményszófogalom elemeire is. A bűncselekmény társadalmi jelenség, a felelősségre vonás tehát nem öncélúan, hanem csakis a társadalom érdekében történhetik.” A bűncselekmény fogalmi elemei közül elsősorban a szubjektív sajátosságoknak van kapcsolata a büntetőjogi felelősséggel.

A tudatos emberi cselekményekkel szoros kapcsolatban van az, hogy értük az ember felelősségre vonható. „A nem tudatosan megvalósított cselekmény miatt büntetni azt jelentené, hogy a büntetésből senki sem tanul. Az akit nem tudatos cselekménye miatt büntetnek meg, nem tanulná meg a büntetésből azt, hogy a jövőben ne cselekedjék tudattalanul (nem tudatosan). Nem óvna őt a jövőben a hasonló magatartás tanúsításától, sőt a büntetés elszenvetésétől vagy kiállításától magától ismeretei sem bővülnének. A társadalom többi tagja nem helyeselné az ilyen körülmények között alkalmazott büntetést, mert — ha bárki saját magára illesztené az ilyen cselekmény megvalósításának a körülményeit és következményeit — arra jönne rá, hogy hasonló helyzetben ő sem tudna másképpen dönteni. Ez okból az ilyen büntetőjog csak önmagáért léteznék, és nem lenne a bűnözés elleni küzdelem szolgálatában eredményeket elérni képes társadalmi eszköz. *A büntetőjogi felelősség alapjának a meghatározása ott kezdődik, ahol a bűncselekmény fogalmi elemeinek a felsorolása végződik.*”

A büntetőjog feladatának a megvalósításánál különleges figyelmet kell fordítani arra, hogy csak olyan cselekmény miatt lehessen büntetőjogi felelősségre vonni, amellyel szemben a büntetőjogi büntetés a hathatós eszköz. Tehát akkor, ha az alkalmazott büntetés az általános és különös prevenció céljainak megfelel. Igen fontos azonban annak a kiemelése, hogy ezt a felelőséget csupán az elkövetés időpontjában szabad fennforgónak tekinteni. Az elkövetés és az elbírálás közötti időmúlás a bűncselekmény létrejöttére ugyan nem, de a felelősségre vonhatóság körülményeire esetleg kihat. (Pl. elévülés, a beszámítási képesség utólagos megszűnése, a cselekmény vagy az elkövető veszélyességének megszűnése stb.) „A létrejött bűncselekmények feltétlen üldözése, az értük való büntetőjogi felelősség feltétlen megállapítása, a bűn-

tetőjogot öncélúvá tenné.” Ebből következik, hogy a *felelősség különválnak a kriminális büntetéssel fenyegetettségtől*. Ebben az esetben változatlan marad a bűncselekmény fogalma: kialakul tehát az a konstrukció, amely szerint vannak esetek, amikor bűncselekményért — a *felsorolt okok miatt* — nincsen büntetőjogi felelősség, *továbbá más esetekben amiatt sincs*, mert a védelmi célokat nem a büntetőjogi, hanem a társadalmi felelősségre vonás szolgálja, és a társadalmi szervek nevelő funkciójának az alkalmazására kerül sor.”

A hatályos magyar jogban a társadalmi tulajdon elleni ún. kisebb súlyú bűntettek esetén helye van a büntetőjogi felelősségre vonás mellőzésének és ehelyett fegyelmi felelősségre vonásnak. Ilyenkor a cselekmény a *fegyelmi felelősségre vonás ellenére sem veszt el büntetési jellegét*. Elvileg a büntetőjogi felelősségre vonásnak későbbi lehetősége sem kizárt. „A fegyelmi felelősségre vonás a büntetőjogi felelősségre vonást helyettesíti. A büntett és a büntetőjogi felelősség klasszikus kapcsolata tehát a szocialista büntetőjogban — annak egyes intézményeiben — feloldódik, a *büntetőjogi felelősség degradálódik*. Megjelennek előttünk a büntetőjogi felelősség helyébe lépő egyéb felelősség képei is.”

A kodifikáció során megoldásra váró kérdés az, hogy vajon minden bűncselekmény esetén — szándékos és gondatlan bűnösség miatt egyaránt — legyen-e büntetőjogi felelősség, vagy pedig az egyes bűncselekményfajtáknál külön kell-e meghatározni azt, hogy a szándékos mellett a gondatlan bűnösség miatt is helye van felelősségrevonásnak? A bűncselekmény objektív oldalának a vizsgálata a gondatlan bűntettekért való felelősség általánosítását igényli, míg a szubjektív oldal az alany tudati világának és ezen keresztül személyének az elemzése a felelősségi kör szűkebbre vonását indokolja. „*Nézetünk szerint a kérdés eldöntése nem a bűncselekményszakfogalom ismérvei, hanem a büntetés céljainak a figyelembevétel útján lehetséges*. Szükségesnek látszik tehát egyrészt a szándékos büntett és gondatlan megfelelője között a különbségtétel a *büntetés tekintetében*; indokolt továbbá szándékos elkövetés esetén is csak kisebb mérvű társadalomra veszélyességet magukban rejtő bűntettek gondatlan megfelelőinél a büntetőjogi felelősségre vonás mellőzése. A merev parafikációs megoldás nem látszik helyesnek. A szándékos és a gondatlan elkövetés azonos konzekvenciái a büntetőjog objektívizálásához vezetnének; a tárgyi oldal jelentőségét egyoldalúan domborítanák ki és háttérbe szorítanák — a tudati világ ignorálása útján — az elkövető személyét.”

Az előadás úgy foglalt állást, hogy a szándékosan történő elkövetés esetére inkulpált magatartások gondatlan elkövetés esetén is minősüljenek bűncselekménnyé — az előbb említett kivételektől eltekintve —, és a *felelősség legyen vagy büntetőjogi, vagy társadalmi*. Annak az eldöntése, hogy ennek az elvnek a realizálódása az általános részben való megfogalmazással vagy kisebb súlyú bűncselekmény fogalmának a körülírásával, vagy pedig a különös részben az egyes bűncselekményeknél történjen-e, — nem büntetőjogel-

méleti, hanem törvényszerkesztési, kodifikációs, technikai kérdés. Azt mindenestre meg kell állapítanunk, hogy a szocialista állampolgároktól a gondosság magasabb szintjének az elvárhatósága a szocializmus viszonyaiból fakadó szükségszerűség és nem „a jóléti” állam erőszakra támaszkodó voluntarizmusának a követelménye.

*

Az előadást követő *vi t á b a n* Igor Andrejew professzor hozzászólásában hangsúlyozta, hogy a szocialista országokban a bűnözés csökkenésének általánosan tapasztalható tendenciája nem csökkenti a büntető igazságszolgáltatás pontos jogi formáinak és intézményeinek jelentőségét. Az ilyen intézmények közé tartozik a bűnösség, a szándékosság és a gondatlanság fogalma is. A szocialista büntetőjogtudománynak szembe kell szállnia minden olyan törekvéssel, amely szerint „a bűnösség nem az értékelés szubsztrátuma, nem a bűncselekmény elkövetőjének pszichikumában és környezetéhez való viszonyában végbemenő valóságos folyamat, hanem ennek pusztá értékelése, s ehhez képest a bűnösség nem a bűncselekmény elkövetésének idején, hanem elkövetőjének elítélése idején létező kategória volna.” Bármilyen álláspontra jut is a szocialista büntetőjogtudomány a bűnösség formáinak kérdésében, annak a tételnek vitathatatlanul kell maradnia, hogy „a bűnösség konkrét valóság, társadalmilag negatív vagy veszélyes valóság, de semmiképpen sem ennek a valóságnak más személyek által elvégzett értékelése” — mint ahogy azt a szubjektív idealista filozófiai alapokon álló normatív burzsoá felfogás tanítja.

Andrejew professzor hozzászólásában tájékoztatta a nemzetközi munkaértekezletet a lengyel Btk-tervezetnek a bűnösség formái kérdésében elfoglalt álláspontjáról. Továbbá arról, hogy a lengyel teoretikusok a gondatlan bűncselekmények külön szabályozását nem egyszerűen jogtechnikai kérdésnek tekintik. Ezt a megoldást két szempontból tartják előnyösnek. Először is: így nem együttesen kerülnek felsorolásra a különböző fokú, társadalomra veszélyes bűncselekmények és rendszer szerint a gondatlan büntettek enyhébb büntetés alá esnek. Másodszor: ilyen megoldás mellett pontos meghatározásra kerülnek azok az esetek, amelyek gondatlan elkövetés esetén büntetőjogi felelősséget vonnak maguk után. A törvényben tehát leszűkül a büntetendő gondatlan cselekmények köre.

Losonczy István professzor hozzászólásában azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a szándékos és a gondatlan bűnelkövetés törvényes fogalmának meghatározásánál helyes-e csupán a szándékos és gondatlan magatartás *következményeire*, a magatartás *eredményére* utalni, és „nem lenne-e helyesebb a bűnösségi formák meghatározásánál magát a *magatartást* is figyelembe venni.” A bűnösségi formák meghatározásánál a magatartás figyelembevételének

szükségességét az ún. formális büntettek indokolják. A formális büntetési tényállások közös vonása, hogy csupán az elkövető magatartását írják le vagy jelölik meg, és annak következményeire, eredményére egyáltalán nem utalnak. Minthogy a tényálladékok szándékos megvalósítása a bennük leírt magatartások szándékos tanúsításából áll: a törvény általános részének a szándékosság meghatározását tartalmazó szakaszában az *eredményokozás* mellett a *magatartás* szándékosságára vonatkozóan is rendelkezni kellene. A kifejtettek alapján de lege ferenda az mutatkoznék kívánatosnak, hogy a szándékos bűnelkövetés fogalmának meghatározásában történjék utalás a magatartás szándékos tanúsítására is. „Csak lehetséges változatként említem a következő meghatározást: szándékosan követi el a büntetteket, aki 1. cselekménye társadalomra veszélyességét felismerte; 2. cselekményének társadalomra veszélyes következményeit előre látta, és e következményeket kívánta, vagy azokba belenyugodott.” Losonczy professzor a gondatlanság törvényi meghatározásánál már nem tartja szükségesnek a *gondatlan eredmény-okozáson* felül a pusztá *gondatlan magatartásra* történő utalást.

A társadalmi fejlődés mai szakaszában még szükséges ugyan bizonyos jogsértések büntetőjogi értékelése, de általában csak olyan esetekben, amikor a gondatlan magatartás a jogtárgy sérelmében jelentkező eredménnyel járt. „A pusztá gondatlan magatartást azonban, amely csak veszélyezteti a büntetőjogilag védett tárgyat, általában nem tartanánk szükségesnek büntetőjogilag értékelni. Ha azonban a gondatlan magatartás már önmagában is fokozottan veszélyes a társadalomra — figyelemmel egyes jogtárgyak kimagasló értékére vagy a veszélyeztető magatartások, illetőleg a veszélyhelyzetek előállásának gyakoriságára —, adott esetben indokolt lehet a pusztá gondatlan magatartás pönalizálása is. Ez azonban csak kivételes, átmeneti jellegű büntetőjogi szabályozás lehet.”

A hozzászólás további része helyesnek tartotta a közösségi motívum funkciójára vonatkozó fejtegetéseket a szándékos és a gondatlan elkövetés elválasztása terén. Ezzel kapcsolatban azonban megjegyezte, hogy „szándékos bűnelkövetés esetén sem mindig kerül sor a közösségi motívum legyőzésére a szándékosan bűnöző részéről. Általánosan elfogadott az a kriminálpszichológiai felismerés, hogy éppen azok a bűnözők jelentenek a társadalomra nézve igen nagy veszélyt, akikből a közösségi érzés teljesen kiveszett, esetleg ki sem alakult (rossz környezet hatása), akiknél tehát sor sem kerülhet szándékos bűnelkövetés esetén arra, hogy pszichikumukban a közösségi érzés ellenmotívumként felmerüljön. Éppen ezekben a legsúlyosabb esetekben tehát nem beszélhetünk a közösségi motívum előzetes legyőzéséről, így ez a mozzanat ebben a kivételes esetben nem alkalmas a szándékos és a gondatlan elkövetés elválasztására”.

A hozzászólás befejező része hangsúlyozta, hogy a gondatlanságért való felelősségre vonás csak akkor jöhet szóba, ha *objektíve lehetséges* volt magatar-

tása káros eredményét előre látni. Az eredmény előrelátásának objektív lehetősége azonban önmagában nem elég a felelősségre vonáshoz: ehhez még annak bizonyítása is szükséges, hogy — figyelemmel az elkövető egyéni körülményeire — az elkövetőnek a lehetséges eredményt előre *kellett* volna látnia.

A. A. Piontkovszkij professzor véleménye szerint „a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények elleni harcnak mindig komoly jelentősége volt az új társadalmi fegyelemre való nevelésért folytatott küzdelemben”. A hozzászólás részletesen elemezte a luxuria és a negligencia egymástól való elhatárolásának problémáit.

„A bűnös önbizalomnak jellemző vonása, hogy az elkövető előre látja: cselekményének társadalomra veszélyes következményei lehetnek, de könnyelműen számít valamely tényre, amely ezeket a következményeket elhárítja. A bűnös önbizalom szükséges eleme a társadalomra veszélyes következmények elhárítására alkalmas meghatározott tényezőre való könnyelmű számítás. A bűnös hanyagság jellemzője viszont az, hogy az elkövető nem látja előre cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek lehetőségét, bár azokat előre kellett volna látnia, és erre lehetősége is volt.”

A bűnösség bármely formájának elemzését az elkövető tudatában lejátszódó pszichikai folyamatok elemzésére kell építeni. A gondatlanság reális pszichikai tartalmának elismerése és kifejtése a bűnösség gondatlan formájának materiális értelmezését jelenti. A materiális értelmezés szerint a gondatlan bűnösség anyagi tartalma és pszichikai sajátossága abban nyilvánul meg, hogy az elkövető figyelmen kívül hagyja az elkövetés konkrét feltételeit. Az elkövetés konkrét feltételeinek figyelmen kívül hagyásában mutatkozik meg az elkövető reálisan létező pszichikai viszonya az általa előre nem látott bűnös eredményhez.

Piontkovszkij professzor véleménye szerint az átlagos ember fogalmának felvétele a bűnösség gondatlan formáinak meghatározásába teljességgel elégtelen. A gondatlan bűnösség objektív felfogása helyett a gondatlan cselekményért való felelősség megállapítására csak abban az esetben kerülhet sor, amikor tisztáztuk: megvolt-e a reális lehetőség a káros következményeknek előrelátására. Annak megállapításához pedig, hogy az adott személynek megvolt-e a lehetősége a bekövetkezett eredmény előrelátásához, tisztázni kell az adott személy szubjektív tulajdonságait: tudását, képzettségét, személyének sajátosságait.

Piontkovszkij professzor szerint törvényszerűségeként állapítandó meg, hogy a szovjet büntető törvényhozásban fokozatosan csökken a gondatlanságból okozott társadalomra veszélyes következményekért való büntetőjogi felelősség. Mint ismeretes, a Szovjetunióban jelentősen megnőtt a társadalom szerepe a bűnözés elleni harcban. A szovjet rendszer megerősödése, a szovjet nép politikai-erkölcsi egységének kialakulása, valamint a büntetés-alkalmazás

nevelő elemeinek fokozása alapot teremt ahhoz, hogy levonjuk a következtetést: „a szocialista büntetőjogban lehetséges a gondatlan bűnösségért való büntetőjogi felelősség egyre fokozottabb szűkítése és társadalmi-, polgári jogi, államigazgatási vagy fegyelmi felelősségre vonással való felváltása”. A büntetőjog generálpreventív céljának érdekében azonban helytelen volna teljesen lemondani a gondatlan bűnösségért való büntetőjogi felelősségről.

Viski László, a jogtudományok kandidátusa, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársa részletesen foglalkozott az élet és testi épség közvetlen veszélyeztetésének különböző eseteivel a pszichikai oldal viszonylatában. Helyeselte azt az elvet, mely szerint a felelősséget akkor is viselnie kell az elkövetőnek, ha — akár gondatlan magatartásából is — sérelem nem, hanem csak veszély támadt.

A magyar Btk-tervezettel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „az élet, illetőleg a testi épség közvetlen veszélybe hozásának generális büntetendősége esetén, e konstrukciónak az életbe történő átvitelénél gondoskodni kell egyfelől a *veszélyeztetési* és az — akár eventuális — *sértési* szándék elhatárolása elméleti kérdéseinek tisztázásáról is. A kérdés olyan elméleti megoldása esetén, hogy a pszichikus viszony e két formája nem esik szükségképpen egybe, törvényhozási úton biztosítani kell a szándékos *veszélyeztető* cselekmények megfelelő elbírálásának törvényi kereteit is. Joggal merül fel a kérdés: nem volna-e indokolt a foglalkozási szabályokkal nem rendezett, mindennapi magántevékenység vonatkozásában is törvényi szabályozással gondoskodni a veszélyeztető cselekmények mindkét alakzatának felöléléseiről.”

Vida Ferenc a Legfelsőbb Bíróság bírója nem értett egyet Kádár professzor előadásának a szándékos bűnösség lényegére vonatkozó alaptételével, amely szerint a bűnösség a társadalomra veszélyes *következményekhez* fűződő pszichikus viszony. Véleménye szerint ez az álláspont csak az eredmény bűncselekményeknél helytálló. A formális büntetteknel, illetőleg veszélyeztetési bűncselekményeknél ez az álláspont nem tartható fenn. A bűncselekmény és a társadalomra veszélyes következményekkel járó magatartás véleménye szerint nem adekvát fogalmak, a bűnösségnek mint pszichikus viszonnak a meghatározásakor tehát mindkettővel egyaránt számolni kell. A szándékos bűnösség lényege nem a társadalomra veszélyes következményekhez fűződő pszichikus viszony, hanem a következményekhez és az ezeket előidéző magatartáshoz fűződő pszichikus viszony együttese.

Ivan Nenov professzor részletesen ismertette a bűnösség lényegének meghatározása érdekében az ember pszichikai tevékenységét. Elemzésében arra a következtetésre jutott, hogy „az ember abban a helyzetben van, hogy benyomásait felülvizsgálja, ellenőrzést gyakoroljon maga fölött és magatartását alávesse a társadalmi, erkölcsi és jogi előírásoknak. A gondatlanságból elkövetett bűncselekmény tettese ezeknek a pszichikai tulajdonságoknak következtében abban a helyzetben van, hogy adott esetben másként cseleked-

hetne, előre láthatná és megelőzhetné azokat a káros eredményeket, amelyeket — egyébként akaratával ellenkező módon — ténylegesen előidézett. Ennek következtében teljesen igazságos nemcsak a szándékos, hanem a gondatlan cselekmények társadalmi rosszallása is. Amennyiben a gondatlanságot olyan pszichikus viszonyként fogjuk fel, amely szerint elkövető az előre láthatta és megelőzhette volna a káros következményeket, akkor a gondatlan magatartás elleni harcot úgy foghatjuk fel, mint a szocialista állam polgárainak szocialista neveléséért folytatott küzdelem eszközét. Ennek a küzdelemnek az a célja, hogy teljesen felszámolja a szocialista erkölccsel összeférhetetlen múltbeli tudati maradványokat, a hanyagságot, nemtörődömséget. Alá kell húznunk, hogy az emberi értékek tiszteletének megóvása és az állampolgárok létérdekeit sértő cselekmények megelőzése érdekében szükséges, hogy a gondatlanságból elkövetett cselekmények esetében is komoly büntetéseknek írjon elő a törvény. A büntetéseknek gondatlan bűntett esetében is objektív és szubjektív szempontból egyaránt megfelelően súlyosaknak kell lenniük. A szabadságvesztésbüntetés ezek szerint mellőzhetetlen a gondatlanságból elkövetett súlyos bűncselekmények esetén.”

Nenov professzor szerint a gondatlan bűncselekmények megelőzésére irányuló tevékenység — különösen az élet és testi épség veszélyeztetése körében — nemcsak és nem elsősorban büntetőjogi eszközökkel folytatható. A modern technika veszélyforrásainak növekedése jelentős tényező a gondatlan veszélyeztető bűntettek szaporodásánál. Ezek szerint a munkavédelmi, a biztonsági intézkedések, a műszaki ellenőrzés, a szakképzettség növelése, a technikai és közlekedési eljárások részletes szabályozása azok az eszközök, amelyek megteremtik a gondatlan veszélyeztető bűntettek megelőzéséhez szükséges feltételeket.

Panajot Gindev professzor, a filozófiai tudományok doktora, a Bolgár Tudományos Akadémia mellett működő filozófiai tanszék vezetője hozzászólásában részletesen foglalkozott a bűnösség pszichológiai tartalmával, pszichés alapjaival. Annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a szocialista büntetőjognak a bűnösségre vonatkozó fejtegetései akkor válnak igazán eredményessé, ha „a probléma megalapozásában figyelembe vesszük Pavlovnak a legmagasabb idegtevékenységről szóló tanításait”. A magatartás és a bűnösség pszichés alapjait keresve, kifejtette, hogy minden tevékenység eredeti oka a külső ingerekre vezethető vissza. A választást mindig az egyik vagy másik motívum győzelme dönti el és nem az elképzelt akaratszabadság, mivel a győztes motívum az agy minden más ingert és motívumot legyőző ingerének legmagasabb fokával van kapcsolatban. A gondatlan bűnösség pszichológiai tartalmát illetően úgy vélte, hogy „függetlenül az emberi akarat külső környezet által való determináltságától, az embernek olyan potenciális képessége van magatartása irányítására, amely végső soron eldönti a gondatlan cselekmények pszichológiai tartalmát”.

Siegfried Kahane docens részletesen ismertette a Román Népköztársaság Btk-tervezetének a bűnösség formáira vonatkozó álláspontját.

John Lekschas professzor hozzászólásában nagy teret szentelt annak bizonyítására, hogy a szocialista társadalom körülményei között a gondatlan bűnösség pszichikus tartalma nem választható el a kapitalista tudati maradványoktól, szokásoktól és beállítottságtól. „Szükséges, hogy pontos meghatározást kapjon a gondatlanság pszichológiai szerkezete, egyúttal azonban pontosan meg kell határozni a gondatlan bűnelkövetés ideológiai alapjait is.” A törvénynek tehát a gondatlan bűnelkövetés lényegét nemcsak pszichológiai szerkezetében, hanem ideológiai jellegében is meg kell határoznia.

Lekschas professzor szerint a gondatlan bűnelkövetők általában nem kerülnek tudatosan szembe és nyílt ellentmondásba a szocialista társadalom alapvető körülményeivel, ezért a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények vonatkozásában a szabadságvesztés egyre inkább értelmét veszíti, és elvileg a büntetés fokozott hatékonysága csak olyan büntetések útján érhető el, amelyek szabadságvesztéssel nem kapcsolatosak. Fontosnak tartjuk, hogy a gondatlanságból elkövetett cselekmények büntetendőségének a körét leszűkítsük, és mindenütt, ahol ezt a cselekmény veszélyessége megengedi, a tömegek saját társadalmi szervezetein keresztül gyakorolt nevelésének és önnevelésének eszközeivel váltsuk fel a büntetőjogi eszközöket. A büntetőjog eszközei csak ott kaphatnak szerepet, ahol a gondatlanságból elkövetett cselekmény jelentős kárt okozott, vagy a szocialista társadalom építését nagymértékben veszélyeztette. Ennek az álláspontnak elvi alapja az a felfogás, amely szerint a szocialista társadalom körülményei között a bűnözés elleni harcban a büntetőjognak csak másodlagos szerepe van, és alapvető eszköznek a gazdasági élet, a világnézet és a kultúra szocialista átalakítását kell tekinteni.

Tokaji Géza adjunktus hozzászólásában az úgynevezett vegyes bűnösségű cselekmények kategóriájával foglalkozott. Véleménye szerint az előadás alapján meghaladottnak kell tekinteni azt a felfogást, amely szerint „a bűnösség vegyes jellege abban áll, hogy az alapcselekményre szándéknak, a minősítő körülményt képező súlyosabb eredményre pedig csupán gondatlanságnak kell kiterjednie. Vegyes bűnösség nemcsak az eredmény szerint minősülő büntetteknél fordulhat elő, hanem az egyéb olyan bűncselekményeknél is, amelyeket az jellemez, hogy a tényálladási elemek többségére szándéknak, egyik vagy másik ismérvére viszont csupán gondatlanságnak kell kiterjednie.”

III.

Horváth Tibor, a jogtudományok kandidátusa, előadásának bevezető részében a bűnözés és az ellene való küzdelem összefüggéseinek elemzésével foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy a bűnözésről és a bűnözés elleni küzdelemről szóló marxista tanítás nem befejezett zárt rendszerű tan.

A bűnözés társadalmilag determinált jelenség. Ennek folytán az ellene való küzdelem célkitűzéseit és eszközeit objektíve az adott társadalom osztály-szerkezete határozza meg. Egyedül a szocialista országok büntetőpolitikája felel meg a bűnözés és az ellene való küzdelem objektív törvényszerűségeinek. Kérdés, hogy ebben a küzdelemben milyen szerepet játszik a büntetőjogi represszió.

A bűnözés elleni küzdelem túlmegy a büntetőjogi represszió alkalmazásának keretein és a büntetőjogi büntetés nem kizárólagos eszköz ebben a harcban. „Amint a szocialista társadalomban létrejönnek a szocializmus szilárd gazdasági alapjai és a kommunista erkölcs uralkodó szerepet tölt be az egyének és tömegek magatartásának meghatározásában; a bűnözés olyan elviselhetetlen társadalomellenes jelenségnek mutatkozik, amelynek leküzdése össznépi ügygé válik. Ez az alapja annak, hogy a bűnözés elleni *küzdelem fokozása* valóban a szocialista társadalom fejlődéséből folyó objektív sajátosság”.

A bűnözés elleni küzdelemben fontos, de nem egyedüli szerepet tölt be a büntetőjogi represszió. A represszió fokozását és csökkenését az adott fejlődési szakasz büntetőpolitikáját kialakító tényezők határozzák meg, azonban „általában a szocialista társadalom fejlődésében az alapvető tendencia a büntetőjogi represszió fokának csökkenése”. Ez nem mond ellent a bűnözés elleni küzdelem fokozása követelményének. A fejlődés során a bűnözés elleni küzdelem alapvető tartalmává egyre inkább a büntetésnek, illetve a felelősségre vonásnak az elkerülhetlensége válik.

A bűncselekmények elleni harc büntetőjogi eszköze a büntetés. A büntetőjogi büntetés tartalmának objektív sajátossága, hogy a kényszer és a meggyőzés dialektikus egységet képező kettős feladatát valósítja meg. Ez teszi alkalmassá a szocialista társadalmi viszonyok között arra, hogy betöltse a bűnözés elleni küzdelem eszközének szerepét. A büntetőjogi büntetés általános célja a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet társadalmának védelme. Az előadás szerint az általános és különös megelőzés egyrészt a büntetés objektív sajátossága, másrészt minden konkrét büntetés tekintetében érvényesülő követelmény. Az általános és különös megelőzés mint büntetési célok dialektikus egységet képeznek. A büntetés csak azáltal fejt ki általános megelőző hatást, hogy a konkrét bűnelkövetőre különös megelőző hatást gyakorol és fordítva, nem lehet különös megelőző hatása annak a büntetésnek, amely nem alkalmas arra, hogy a társadalom egésze felé általános megelőző hatást gyakoroljon.

A szocialista államban újtípusú büntetési rendszer és büntetési eszközök alakultak ki. Ennek során a hangsúly fokozatosan áttolódott a szabadságvesztéssel nem járó büntetésekre (pl. javító-nevelő munka, bírói megrovás, feltételes elítélés). „Ezeknek a büntetési eszközöknek a kifejlődése egyrészt szoros kapcsolatban van a tömegeknek a bűnözés elleni küzdelemben való

bevonásával, másrészt jelzi a büntetőjogi büntetés fejlődésének történelmileg szükséges útját.” Ezen az általános talajon új módon merülnek fel a rövid tartalmú szabadságvesztés végrehajtásának problémái és ezen belül az elítéltek osztályozásának kérdései. Hazai tapasztalataink alapján hangsúlyoznunk kell, hogy a büntetésvégrehajtási problémák helyzete jelentősen visszahat a büntetés kiszabására. A társadalmi erők szerepének a jövőben növekednie kell a büntetésvégrehajtási feladatok ellátásában is.

Az előadás részletesen foglalkozott a büntetés kiszabás kérdéseivel. A büntetés kiszabás kérdéskomplexumában elméleti tisztázást igényel a vádlott személyiségének a felelőssége alakulására való hatása. Az elkövető társadalmilag determinált személyiségének tisztázásához az előadás szerint jelentős segítséget nyújthat a szocialista államokban megújuló és fellendülésben levő bűnügyi kutatás, amelynek egyik gyakorlati hasznosítási területe éppen a büntetés kiszabás és a büntetés végrehajtás.

Az előadás további része a büntetőjogi felelősség társadalmi felelősséggel való felváltásának problémáival foglalkozott. Ez a probléma a szocialista büntetőjog sajátos problémája, melynek alapjai a szocialista társadalom fejlődésében keresendők. „Azok az általános törvényszerűségek, amelyek a szocialista állam fejlődését meghatározzák, kihatnak a társadalomra veszélyes cselekmények s ezek sorában a bűnözés elleni küzdelem eszközeire is.” A társadalom osztályszerkezetének megváltozása, a szocialista állam politikai alapjainak kiszélesedése, az állami tevékenység jellegének megváltozása, az állam megváltozott funkciói, továbbá a bűnözés jellegének, társadalmi okainak megváltozása nemcsak a büntetőpolitikai feladatokra hatnak ki, hanem jelentősen módosítják a bűnözés elleni küzdelem célkitűzéseit, módszereit és eszközeit is. Az említett tényezők következtében „a társadalomra veszélyes cselekmények miatti *felelősség rendszere szerkezetileg átalakul*: csökken és szűkül a büntetőjogi felelősség területe, növekszik és bővül az államigazgatási, fegyelmi és társadalmi felelősség területe.”

Az utóbbi folyamat egyrészt abban mutatkozik meg, hogy a törvényhozás szűkíti a büntetendő magatartások körét, és ezek miatt megszünteti a büntetőjogi felelősséget, illetve államigazgatási felelősséget állapít meg, másrészt abban, hogy lehetőséget teremt bűncselekmény elkövetése esetén a büntetőjogi felelősség felváltására, annak más természetű felelősséggel való helyettesítésére.

A bűnözés és a bűnözés elleni harc struktúráját megváltoztató tényezők új módon vetik fel a kényszer és a meggyőzés, illetve a jog kérdését. Napjainkban jelentősen megváltozik a kényszer és meggyőzés közötti viszony, a kényszer új társadalmi elemekkel telítődik. Ezek a körülmények jelentősen kihatnak a jog lényegére, szankciójának tartalmára. „Ismeretes az a marxista álláspont, mely szerint a jog szankciója az állam által biztosított kényszer. A szocialista társadalom fejlődése során, amikor az állami tevékenység mód-

szereinek jellege mélyreható változásokon megy keresztül, nem maradhat változatlan a jog szankciójának tartalma sem. Bár az állami kényszer a jog szankciójának továbbra is fontos összetevő eleme marad, a jogban is egyre erősödnek a meggyőzés elemei, s az állami kényszer mellett egyre nagyobb szerepet kap a társadalmi ráhatás, a jogsértőkkel szemben tanúsított társadalmi, erkölcsi kényszer eszköze. Ez a folyamat a jog erkölcs által való felváltásának szükségszerű folyamata, amely büntetőjogi síkon s büntetőjogi felelősség fokozatos felváltásában és helyettesítésében, illetve a tömegeknek a bűnözés elleni küzdelemben való mind erősebb bevonásában jut elsődlegesen kifejezésre. Következésképpen a *büntetőjogi felelősségnek államigazgatási, fegyelmi és társadalmi felelősséggel való felváltása a szocialista társadalom fejlődéséből folyó objektív törvényszerűség.*"

Figyelembe véve a szocialista országok államiségének adott fejlődési fokát, a büntetőjogi felelősség felváltása és helyettesítése nem merülhet fel a súlyos és középsúlyú büntettek kategóriájával kapcsolatban, hanem kizárólag az enyhébb súlyú büntettek tekintetében. Egyes szocialista országok büntetőjoga ismeri a kisebb súlyú büntett fogalmát. Ez olyan bűncselekménycsoport, amelyet általában a legenyhébb veszélyességűnek tarthatunk. A cselekményeknek ez a köre természetesen szélesebb, mint a hatályos jogban szabályozott kisebb súlyú büntettek köre. A legenyhébb fokú büntettek körének ismerete önmagában nem ad választ arra a kérdésre, hogy mely büntetési kategóriákkal kapcsolatban és milyen konkrét tényezők hatására merülhet fel a büntetőjogi felelősség felváltásának igénye. Ezt a következő tényezők alapozhatják meg: mindenekelőtt a cselekmény társadalomra veszélyességének foka, továbbá az alkalmazható nem büntetőjogi eszközök várható eredményessége. „*A nem büntetőjogi eszközök jellege és hatékonysága dönti el végső soron, hogy bizonyos büntetőjogi eszközök helyettesíthetők-e más, nem büntetőjogi eszközökkel vagy sem.* Azt kell tehát vizsgálni, hogy a szocialista társadalmi viszonyok fejlődésével a büntetések feladatai, az általános és különös megelőzés biztosíthatók-e nem büntetőjogi eszközök alkalmazásával. A nem büntetőjogi eszközök ilyen megítélésével kapcsolatban sem fogalmi lehetetlenség a büntetés feladataiból kiindulni, mert ezek a feladatok a társadalomra veszélyes cselekmények elleni küzdelemben a társadalom védelmének igényéből keletkeznek. S éppen azért, mert a szocialista társadalom kialakulásával és fejlődésével a kényszer és a meggyőzés viszonyában dialektikus fejlődési folyamat mutatkozik meg, válnak alkalmassá a társadalmi ráhatás eszközei arra, hogy a büntetésnek, ennek az alapján állami, kényszer jellegű intézkedésnek a feladatait megvalósíthassák."

A rendelkezésre álló nem büntetőjogi eszközök ma a következők: államigazgatási, fegyelmi és társadalmi felelősségre vonás, valamint ezek szankciói. A büntetőjogi felelősség felváltásának és helyettesítésének következetes eszközét a társadalmi bíróságokban, s a társadalmi ráhatás különböző intézkedéseiben kell látni. A szabálysértéssé minősített büntettekkel szemben lefoly-

tatott rendészeti eljárást figyelmen kívül hagyva, a büntetőjogi felelősség szempontjából a fegyelmi és a társadalmi felelősséggel való helyettesítés jön szóba. Azonban a fegyelmi felelősségre vonással való helyettesítés is csak átmeneti lépés lehet a társadalmi bíraskodás következetes kiépítése felé. „A tendenciát úgy lehetne leszögezni, hogy mennél erősebbek a társadalmi felelősségre vonás és a társadalmi ráhatás alkalmazásának társadalmi tényezői, annál kevésbé van szükség a fegyelmi felelősségre vonásra, mint a büntetőjogi felelőséget felváltó eszközre. A társadalmi bíróságok fejlődése éppen azt mutatja, hogy nemcsak a kisebb súlyú bűncselekmények, hanem a fegyelmi vétségek elbírálásának hatáskörét is magába olvasztja.”

Az előadás mellett foglalt állást, hogy a büntetőjogi felelősség társadalmi felelősséggel való felváltásának kérdését a büntető törvénykönyv általános része szabályozza, mivel ez a szocialista büntetőjog objektív fejlődéséből következő általános kérdés, amelyet együtt kell szabályozni a büntetőjogi felelősségre vonás alapjainak, a büntethetőségnek egyéb általános kérdéseivel. A szabályozásnál még figyelembe kell venni, hogy ténylegesen kialakult a kisebb súlyú büntettek kategóriája, továbbá az államigazgatási szabálysértések kategóriája. Ezek a jelenségek azt mutatják, hogy a bűncselekmények alsó szintjén a büntetőjog határai elmosódnak. Kézenfekvő tehát az a gondolat, hogy a büntetőjogi felelősség felváltása törvényi szabályozásának kérdését összekapcsoljuk ezeknek a kérdéseknek a rendezésével. Ha a törvény felbontja az általános legális bűncselekményfogalmat, és megkülönböztet büntettet és kisebb súlyú büntettet, akkor a megoldás módja „egy olyan szabály felvétele az általános részbe, mely szerint kisebb súlyú büntett esetben — megfelelő további feltételek fennforgása esetén — az ügy társadalmi bíraskodásra áttehető.”

Kérdés, hogy milyen állami szerv legyen jogosult a büntetőjogi felelősség felváltásánál a megfelelő feltételek fennforgásának vizsgálatára és az ügy társadalmi bírósághoz való áttételére? A büntetőjogi felelősség felváltására és helyettesítésére csak akkor kerülhet sor, ha fennállott a büntetőjogi felelősségre vonás minden feltétele. A büntetőjogi felelősség felváltásának kérdése csak azután merülhet fel, miután megállapítást nyert a cselekmény tényállásszerűsége. Ebből pedig az következik, hogy a büntetőjogi felelősség felváltására és más felelősségre vonási formával való helyettesítésére csak az az állami szerv jogosult határozatot hozni, amelynek lehetősége van a vádlott tényállásszerű magatartásának megállapítására. Ezt a jogkört csak a bíróságoknak lehet megadni.

További kérdés, hogy a büntetőjogi felelősség felváltása vagy más felelősségre vonással való helyettesítése az elkövető személyiségtől vagy az ügy egyéb körülményeitől függ-e? „Az bizonyos, hogy a büntetőjogi felelősség felváltására csak objektíve enyhébb súlyú bűncselekmény esetén kerülhet sor. Ez azonban nem zárja ki, hogy ilyen döntés meghozatalánál az ügy objektív

körülményei ne játszanának további szerepet, például a bekövetkezett kisebb kár mértéke stb. Miután azonban lényegében azt kell eldönteni, hogy az elkövetővel szemben feltétlenül az állami kényszerrel magában foglaló büntetést vagy pedig kényszerjellegtől mentes társadalmi nevelő intézkedést célszerű-e alkalmazni; a kérdés megválaszolása döntő mértékben az elkövető személyiségétől, az ügygel releváns összefüggésben levő egyéni körülményektől függ.”

A felelősségre vonás tartalmát érintő további kérdés az, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás helyettesítése társadalmi felelősségre vonással vajon az adott elkövető büntetőjogi felelősségének megszűnését eredményezi-e vagy csupán azt jelenti, hogy a felelősségre vonás formái és következményei változnak ugyan, de az elkövető büntetőjogi felelőssége változatlanul fennáll? „A fent kifejtettekből következően álláspontom az, hogy a *büntetőjogi felelősségre vonás felváltása és más felelősségre vonási formával való helyettesítése megszűnteti az adott személy tekintetében a büntetőjogi felelősséget*. Ilyen esetben tehát nem csupán arról van szó, hogy büntetőjogi felelősség alapján nem büntetőjogi eszközöket alkalmazunk, hanem arról, hogy a felelősségre vonási forma megváltozása maga után vonja a felelősség tartalmának átalakulását is.”

Világos, hogy a bűnözés elleni küzdelem új módszerei hajlékony és differenciált eljárási formákat és törvénykezési szervezetet igényelnek. Így például megoldásra váró kérdés a gyors és egyszerű eljárás a kisebb súlyú bűntettek tekintetében, a gyors és egyszerű szabálysértési eljárás és ennek keretében hatékony intézkedések alkalmazása, továbbá a társadalmi bíróság intézkedéseinek, hatáskörének és eljárási-szervezeti kérdéseinek kidolgozása.

Az előadás a következőkben foglalta össze az elemzés eredményeit: „A szocialista tábor országaiban a társadalom szocialista átszervezése során a bűnözés elleni küzdelem szerkezete jelentősen átalakul. A bűnözés elleni küzdelem fokozódása mellett annak megszervezése és foganatosítása többé már nem kizárólagosan állami-jogi feladat. A csökkenő tendenciát mutató bűnözéssel szemben a szocialista társadalom az állam és a társadalom szervezett erőit együttesen állítja szembe. A tömegek fokozódó részvétele a bűnözés elleni küzdelemben a harc újabb formáit, módszereit és eszközeit termeli ki. A büntetőjogi büntetés szerkezete átalakul, szférája szűkül, s ezzel párhuzamosan bővül a társadalomra veszélyes cselekmények miatt a nem büntetőjogi felelősség területe. A szocialista büntetőjogtudomány elsőrendű feladata a bűnözés elleni küzdelem gyakorlatának elemzése és általánosítása alapján egyrészt hozzájárulni a szocialista állam büntetőpolitikájának elméleti megalapozásához, másrészt az új feladatok ellátására alkalmas jogi megoldásokat kimunkálni. Ezeknek az élet által felvetett feladatoknak megoldása során fejlődik magasabb szintre, és lesz egyre tökéletesebb eszköze a tömegeknek a társadalmi haladásért vívott harcában.”

A referátumot követő h o z z á s z ó l á s o k során V. F. Kiricsenko az elvtársi bíróságok hatáskörébe tartozó jogsértések jogi természetéről a következőket mondotta: „A szovjet büntetőjog nem ismeri a jogsértéseknek büntetettre, vétségre és kihágásra való felosztását. A szovjet büntetőjogban a bűncselekménynek egységes fogalma van. A jogsértések egyes alakjai társadalmi veszélyességük foka szerint különböznek egymástól, mely utóbbi ismérv a jogi szabályozás különböző módszereinek alapvető ismérve. A bűncselekmények magas fokú társadalmi veszélyessége az alapja annak, hogy bűncselekményi minőségben kerülnek elbírálásra. A szovjet büntetőjog szerint nem bűncselekmény az olyan tevékenység vagy mulasztás, amely formailag kimerít ugyan a büntető törvénybe ütköző cselekmény ismérveit, csekély jelentőségére való tekintettel azonban nem veszélyes a társadalomra. Mivel ilyen esetben hiányzik a társadalomra veszélyesség megfelelő foka, ezért ezek a cselekmények nem bűncselekmények. A bűncselekményeknek nem minősülő, nem magas társadalomra veszélyességű jogsértések az államigazgatási jogban, a munkajogban vagy a polgári jogban kerülhetnek elbírálásra. A csekély veszélyességű jogsértések között vannak olyanok is, amelyekről az említett jogágak normái nem rendelkeznek, hanem ezeknek ismérveit a szovjet büntetőjogban, a megfelelő bűncselekmények tényállási elemeiben kell keresni. Ilyen pl. a kisebb súlyú fosztogatás és üzérkedés, valamint a kisebb súlyú garázdaság. Ezeknek a jogsértéseknek *tényállásait a büntető törvények határozzák ugyan meg, azonban a vizsgált jogsértések és a megfelelő bűncselekmények tényállási elemei csak formálisan azonosak*. A köztük levő lényeges különbséget a tényállási elemek anyagi tartalma határozza meg.

A társadalom tagjainak a bűnözés elleni harcba való széleskörű bevonása és a társadalmi ráhatás különböző eszközeinek kialakulása következtében a szovjet jogban olyan új jogsértések megjelenéséről beszélhetünk, amelyeket korábban a szovjet *büntetőjog* törvényi tényállásai foglaltak magukba, de amelyek *bűncselekményi jellegüket elvesztették*. Az ilyen cselekményekért való *felelősséget* nem a szovjet büntetőjog határozza meg, nem a büntetőjog írja elő az alkalmazandó eszközöket és intézkedéseket, azonban az ilyen cselekmények *tényállását* a büntetőjog törvényi tényállásai szabályozzák.”

Király Tibor egyetemi docens hozzászólásában részletesen foglalkozott a társadalmi bíróságok megszervezésének és működésének feltételeivel, majd arra a problémára keresett választ, hogy bűncselekmény marad-e a társadalmi bíróság által elbírált olyan cselekmény, amely egyébként valamely büntetett törvényi tényállását megvalósította? Mindig meggondolkoztató, ha a törvény által bűncselekménnyé nyilvánított magatartás miatt nem bíróság állapít meg következményeket. Ilyen esetekben feltételezhetjük: 1. feladtuk azt az elvet, hogy bűncselekményt csak bíróság bírálhat el, vagy 2. ezt az elvet nem adtuk fel, mert a megállapított következmények nem büntetőjogi természetűek, s végül 3. az egész ügy nem büntető ügy.”

A társadalmi bíróságok nem úgy bíróságok, mint a járásbíróság vagy megyei bíróság. „A társadalmi bíróság nem állami, hanem társadalmi szerv. Társadalmi szerv annak ellenére, hogy életre hívása jogszabályon nyugszik. De ha a társadalmi bíróságot nem is tartjuk állami szervként bíróságnak, még akkor is megmarad annak lehetősége, hogy a társadalmi bíróságok igazságszolgáltatási funkciót látnak el — ha az elbírált cselekmény bűncselekmény.” Úgy látszik tehát, hogy feloldottuk azt az elvet, amely szerint igazságszolgáltatást csak bíróságok látnak el. Az igazságszolgáltatást ilyen értelemben társadalmasítottuk volna.

További kérdés, hogy büntetőjogi természetűek-e a társadalmi bíróság által alkalmazott szankciók? A büntetőjogi szankciók között találkozunk olyanokkal, mint amilyeneket a társadalmi bíróság mondhat ki. „A társadalmi bíróság ereje: a mögötte álló közösség, kollektíva nevelő erejében rejlik, abban, hogy a jogsértő dolgozótársai, közvetlen környezete ítéli el a vétkes magatartását, mond bírálatot tettei és élete felett.” A különbség a szóban forgó szankció és a büntetőjogi szankció között elsődlegesen abban van, hogy a társadalmi bíróságok tipikusan társadalmi szankciót mondanak ki. A társadalmi szankció az elítélre szubjektíve súlyosabban nehezedhetik, mint az állami szankció. A társadalmi szankciónak olykor az állami kényszer adhat nyomatékot. További különbség, hogy a társadalmi szankció nem jár büntetett előélettel.

A harmadik kérdés az, hogy büntető ügy, bűncselekmény-e egyáltalán a társadalmi bíróság által elbírált olyan cselekmény, amelyet egyébként a büntető törvénykönyv pönalizál? A kérdés eldöntése nagymértékben a törvényi rendezés mikéntjétől függ. Az egyik szabályozási módszer lehet az, hogy a törvény meghatározza a büntett törvényi tényállását és egyúttal azokat az alacsonyabb társadalmi veszélyességet vagy kisebb fokú bűnösséget eredményező körülményeket, amelyek mellett az ügy társadalmi bíróság elé tartozik. Ebben az esetben az elbírálásra kerülő cselekmények *nem bűncselekmények*. „Nem tarthatjuk ugyanis bűncselekménynek a büntett jegyeivel való formai egyezés ellenére a cselekményt, ha konkrét társadalmi veszélyessége a büntettek absztrakt társadalmi veszélyességének a minimumát nem éri el.” Ilyen szabályozás mellett a társadalmi bírósághoz utalt ügyek nem bűncselekmények; az alkalmazott szankciók nem bűncselekmény következményei és nem büntetőjogi természetűek; a társadalmi bíróságok tevékenysége pedig nem büntető igazságszolgáltatás. A társadalmi bíróság által elbírált cselekmények bűncselekményi jellegét eldöntő törvényi szabályozási módszer másik formája lehet a következő: a törvény meghatározza a büntett törvényi tényállását, büntetést helyez kilátásba, s ugyanakkor lehetővé teszi a büntettnak társadalmi bíróság elé utalását. „Olyan szabályozásra gondolunk tehát, amely ugyanazt a cselekményt — alternatív bíróság vagy társadalmi bíróság elé utalja, alternatív büntetőjogi büntetéssel vagy, társadalmi bírósági szank-

cióval fenyegeti.” Ennek a szabályozásnak egyik következménye az volna, hogy megszűnnék a büntetőjogi normák kogens jellege. Törvénnyel bűncselekménnyé nyilvánított magatartást eszerint nem követne szükségképpen állami kényszer, büntetőjogi büntetés. „Ennek következtében a bűncselekmények egységes kategóriája a jogkövetkezmények alapján felbomlanék két kategóriára: az egyiknél a büntetőjogi norma kogens maradna, a másíknál diszpozitív jelleget öltene. Ez a szabályozás az állami és társadalmi szankciók bizonyos nivellizálását is jelentené.” Az említett szabályozás másik következménye a büntetőjogi jogviszonyok jellegének szükséges újraértékelése volna. A társadalmi bíróság elé utalható bűncselekmények újfajta arculatot nyernének. Bizonyos értelemben megmaradna régi arculatuk, de emellett újjal gazdagodnának. Ez abban nyilvánulna meg, hogy jogszabályban tiltott cselekmény konkrét esetben nem jogkövetkezményeket, hanem társadalmi következményeket von maga után. „Másképpen kifejezve: jogilag tiltott cselekmény nem keletkeztetne jogviszonyt, hanem csupán társadalmi viszonyt. Ez végeredményben azt is jelenti, hogy az ilyen bűncselekmények mások, mint a szó hagyományos értelmében vett bűncselekmények; hogy új jelenséggel van dolgunk.” A társadalmi bíróság új kérdések elé állítja a jogtudományt. Új, s jellegzetesen szocialista jelenséggel találkozunk e körben, s érezzük, hogy a régi formák, a régi fogalmak szegények, valahogyan tehetetlenek az új jelenségek kifejezésére.

Leszek Lernell professzor mindenekelőtt az általános és különös megelőzés kapcsolatának kérdésével foglalkozott. „Gyakran beszélünk a megelőzés két fajtájának harmonikus egységéről. Nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy a dialektikus egység nem csak azonosságot jelent, hanem a vizsgált jelenség ellentmondásait is. A tudomány számára ebben a vonatkozásban különösen fontos az ellentmondások feltárása.” A büntetés kiszabásánál a különös megelőzés és az általános megelőzés viszonyának összhangját megteremteni igen nehéz. „Megítélésem szerint az ellentmondás feloldása a marxista etika alapján közelítendő meg. Ez az etika nem abszolutizált, apriori magatartási normák együttese, hanem egyúttal magában foglalja a konfliktusoknak a megoldását, amelyek a társadalmi életben az egyes emberek társadalmi viszonyok által determinált magatartásában merülnek fel. Egy ilyen konfliktus-helyzetben a különös megelőzés céljából kiindulva messzemenően számolnunk kell az elkövető egyéni érdekeivel és másrészt az általános megelőzés-céljából kiindulva a közösségi érdekeket is számba kell vennünk. Ezeknek az érdekeknek az összehangolása lehet alapja a keletkezett ellentmondás, a felmerült konfliktus megoldásának.” A kérdés lényege az, hogy a marxista módszer elvei szerint nagyobb figyelmet kell szentelnünk az ellentmondások feltárásának követelményére és egyúttal a konfliktusok feloldási módjainak kidolgozására. Ez a megállapítás érvényes a büntetésre is, amely belső ellentmondásokat tartalmazó jelenség.

A hozzászólás további része a büntetési elvek kérdésével foglalkozott. „A törvényesség, humanizmus és egyéniesítés mellett egyéb — elsődlegesen fontos — büntetési elvek is vannak. A büntetés a társadalmi viszonyok védelmének eszköze a veszélyes támadásokkal szemben. A büntetésnek ez a célja meghatározza a büntetés lényegét és elveit is. Ezek közül az egyik elv a büntetés céltudatosságának elve. Eszerint a büntetést úgy kell meghatározunk, illetőleg kiszabnunk, hogy az megfeleljen a bűnözés elleni harc céljának. Büntetési elv továbbá a büntetésnek a bűncselekménnyel való arányossága is. Az arányosság egyrészt az adott eset objektív és szubjektív körülményeinek, valamint a büntetésnek a kölcsönösségét jelenti, másrészt a proporcionálitást, vagyis azt, hogy a súlyosabb bűncselekményért súlyosabb büntetés jár.”

A büntetés egyéniesítésének fontos előfeltétele a bűnöző társadalmilag determinált személyiségének vizsgálata. Ez a kérdés megköveteli a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek a szerkezetében bekövetkezett változások elemzését a szocializmus építésének időszakában. Lengyelországban a bűnözés szerkezetét vizsgálva, mindenekelőtt szembeszökő jellegzetesség a szocialista tulajdon fosztogatásának és egyéb gazdasági bűncselekményeknek a túlsúlya. A bűnözők személyiségének viszonylatában ez a szerkezeti jellegzetesség az élődi, parazita hajlam jelenlétére utal. A bűnözés társadalmi szerkezetének jellegzetességei a bűnözők személyiségének megfelelő sajátosságaira utalnak. Az elkövetők társadalmilag determinált személyiségének elemzésénél azt az ismeretes marxista nézetet kell szem előtt tartani, hogy az egyéniség „a társadalmi viszonyok összessége”. Ezt a tételt messzemenően alkalmazni kell a bűnöző típusok megállapításánál.

Lernell professzor véleménye szerint egyes törvénysértésekkel kapcsolatban a büntető repressziókról való lemondás nem jelenti azt, hogy ezek a cselekmények elvesztették volna társadalmi veszélyességüket. Ellenkezőleg. A szocialista építés útján való előrehaladás során ezek a cselekmények egyre jobban gátolják a fejlődést. A szocialista viszonyok fejlődése során azonban a büntetőjogi represszióknál hatékonyabb eszközök alakulnak ki ezeknek a törvénysértéseknek a leküzdésére. Ebben a harcban igen hatékony és megfelelő eszköz a közvélemény, a társadalmi ráhatás, a dolgozó kollektíva tekintélye, továbbá az egyes dolgozók belső kapcsolata környezetüknek objektív és szubjektív viszonyaival, a szolidaritás és a közösség előtti felelősség érzése. Semmiképpen sem tartható helyesnek az a nézet, hogy a büntető represszióról való lemondás egyúttal a törvénysértések veszélyességének lebecsülését jelentené. A társadalmi ráhatás intézkedéseinek alkalmazása nem jelenti a törvénysértések társadalmi veszélyességének lebecsülését.

A társadalmi intézkedésekre való áttérés megvalósításának számos nehézsége miatt Lengyelországban az egyes üzemekben és bányavállalatokban szervezett társadalmi munkásbíróságok jelenleg csak az állami bíróságok segítő szerveiként működnek.

Vágó Tibor a Legfelsőbb Bíróság tanácsvezető bírása különösen jelentősnek tartotta a bűnügyi kérdések felvetését. A továbbfejlődés érdekében álláspontja szerint szükséges kielemezni és elhatárolni azokat a tényezőket, amelyek a szocializmus építésének körülményei között, mint bűnözési okok, a kapitalista környezet behatásaként, a kizsákmányoló társadalmi rend maradványaként — ha sorvadó jelleggel is —, de hatnak, és azokat a tényezőket, amelyek az előbbieken túlmenően a szocializmus építése során szintén objektív és szubjektív tényezői a bűnözésnek, vagy legalábbis annak lényeges megkönnyítői.

Panajot Gindev professzor véleménye szerint „szocialista társadalmunkban a bűncselekmény lényege gyökeresen más, mint a kapitalista társadalomban. Ez vitathatatlan, azonban fel kell tárnunk a bűncselekmény sajátos alapjait, amelyek a büntetettre mint olyanra jellemzőek. Ebben a tekintetben természetesen ma már nem elég egyedül a kapitalista csőkevényekre rámutatni, hanem egyúttal az átmeneti időszak sajátosságaira is. Ennek a kérdésnek tanulmányozására meg kell szervezni a filozófusok és jogászok közös szociológiai kutatásait”.

Gindev professzor az elvtársi bíróságokkal kapcsolatos kérdést tipikusan szociológiai kérdésnek tartotta. „Ebben a körben új kutatási tárgy bukkan föl. Ez a tárgy objektíve meghatározza bizonyos új fogalmak keletkezésének szükségességét. Ezek a fogalmak rögzítik a kutatás tárgyáról szerzett ismereteinket. Az említett új kutatási tárgy — úgy gondolom — túlmegy a büntetőjog határain. Új, határtudomány tárgya bontakozik ki a szemünk előtt. Ilyen tudományokat már ismernek a természettudományok. Ha új kutatási tárgy jelenik meg — mint amilyen a szóban forgó — nyilvánvalóan nem csupán a büntetőjog kategóriáival közelíthető meg; ezért akár akarjuk, akár nem, szükségszerűen új szociológiai büntetőjog keletkezik. Ez a tudomány szak pedig feltétlenül létrehozza a saját kategóriáit.”

Barna Péter egyetemi docens a bűnözés fogalmának és a bűnözés okának kérdésével foglalkozott. „A bűnözés társadalmilag determinált jelenséggé váló felfogása helyes, marxista-leninista felfogás. Ebből a tételből az következik, hogy a bűnözés elleni küzdelem célkitűzéseit, eszközeit minden társadalomban objektíve a társadalom osztályszerkezete határozza meg. A bűnözés objektív folyamatának ilyen központi helye szükségessé teszi bizonyos fogalomelemzési művelet elvégzését. Tartalmilag kell meghatároznunk azt, hogy mit értünk bűnözéssel? A bűnözés társadalmi determináltságának tételéből az következik, hogy a bűnözésnek általános, minden társadalomra érvényes fogalma nem alakítható ki.”

Bár a szocialista tábor országaiban a társadalmi viszonyok azonossága vagy lényegi azonossága lehetővé teszi a bűnözés általános fogalmának egységes kidolgozását és értelmezését, ezen a téren még sok a tennivaló. A hozzászóló kísérletet tett a bűnözés általános fogalmának meghatározására. Ez a meghatározás — mint mondotta — csak vázlatos és megközelítő. „Elképze-

lésem szerint abból lehetne kiindulni a bűnözés fogalmának meghatározásánál, hogy a bűnöző és a bűncselekmény elkövetője semmiképpen sem szinonim fogalmak. Ugyanakkor azonban a társadalomra legveszélyesebb bűncselekmények esetében a bűnöző és a bűncselekmények elkövetőjének fogalma egybeesik. Ennélfogva a bűnözésnek kettős fogalmát lehetne kialakítani: egy tágabb értelmű és egy szűkebb értelmű fogalmát. A tágértelmű bűnözésfogalom lényegében azonos a bűnözés statisztikai fogalmával, mert minden egyes — a törvény által büntetni rendelt és bírói megítélés alá vont — magatartás ez alá esik. A bűnözés elleni küzdelem szempontjából azonban sokkal nagyobb jelentősége van a szűkebb értelmű bűnözésfogalom kialakításának, amit nevezhetnénk a bűnözés kriminológiai fogalmának is. Anélkül, hogy lebecsülném a gondatlan bűncselekmények leküzdése és megelőzése érdekében teendő szervezett intézkedések jelentőségét, hangsúlyozni szeretném, hogy a bűnözés jelentős mértékű csökkentését az a küzdelem eredményezheti első sorban, amelyet a szokásos bűnözők büntetteinek megelőzése érdekében folytatunk.”

Ivan Nenov professzor, a szófiai egyetem büntetőjogi tanszékének vezetője szerint „egyes társadalomra veszélyes cselekmények miatt az eddig fennálló büntetőjogi felelősség más jogi természetű felelősséggel vagy társadalmi felelősséggel való felváltása önmagában véve nem érinti a bűncselekmény és a büntetés fogalmát. Itt lényegében a büntető represszió alkalmazási területének leszűkítéséről van szó. A bűncselekmények köréből egyes társadalomra veszélyes cselekményeket kirekesztünk, és ezeket a továbbiak során nem büntetőjogi, hanem más jellegű jogsértéseként fogjuk fel”.

A szocialista fejlődés jellemző tendenciája a büntetőjogi represszió alkalmazási területének korlátozása és más jogi intézkedések bevezetése, továbbá általában minden jogi szankció alkalmazásának korlátozása és a jog területén kívül eső módszerek bevezetése a társadalomellenes jelenségek elleni harcba. „Nem változik meg a bűncselekmények sajátos, társadalmi-jogi jellegzetessége általában, sem pedig büntetőjogi büntetés jellege annak következtében, hogy csökkentjük a bűncselekménynek tekintendő magatartások számát.”

A büntetőjogi és igazgatási, valamint fegyelmi felelősség alternatív felhasználása azzal magyarázható, hogy a társadalomellenes magatartások veszélyességi foka széles spáciumok között mozog. Egyes magatartások nagyfokú veszélyessége bűncselekményi értékelést alapoz meg, kisebb veszélyességű magatartások viszont csak igazgatási vagy fegyelmi vétségnek minősülnek.

Kálmán György osztályvezető hozzászólásának bevezetőjében kifejtette, hogy a büntetőjogi felelősség társadalmi felelősséggel való felváltásának kérdése a szocialista büntetőjog sajátos problémája. Véleménye szerint „a büntetőjogi felelősség társadalmi felelősséggel való felváltásában messzemenő fokozatosságra van szükség. A büntetőjogi felelősség felváltásának fő útja a tár-

sadalmi felelősség létrehozása és nem az államigazgatási felelősség kiterjesztése. Az első lépcső: biztosítani egyes esetekben a dolgozók kollektíváinak szervezett segítségét a büntető igazságszolgáltatás számára, ezzel egyidejűleg pedig a kriminális büntetésérdemlőséget el nem érő társadalmi veszélyességű cselekmények elkövetőivel szemben alkalmazni a társadalmi bíróságok útján a társadalmi ráhatás állami kényszert nem tartalmazó intézkedéseit. A következő lépcső: egyes kisebb súlyú büntettek elkövetőivel szemben a társadalmi ráhatás intézkedéseinek, illetőleg a kriminális büntetésnek alternatív alkalmazása.”

Rácz György, a Legfelsőbb Bíróság bírása hozzászólásában részletesen ismertette a LFB ítélkezési gyakorlatában mutatkozó — az előadásban vázolt kérdésekkel kapcsolatos sajátságokat.

Vladimir Solnar professzor két kérdéssel foglalkozott. Először vizsgálta a büntetőjogi felelősség felváltásának és helyettesítésének kihatását a büncselekmény fogalmára, majd ezt követően az egyszerűsített, gyors büntető eljárás problémáját elemezte.

„A társadalmi bíróságok hatáskörébe utalás következményei lényegében a törvényi szabályozás módszerének függvényei. Amennyiben a bíróság vagy az ügyész a társadalmi bíróság eljárása alá bocsátja a kérdéses cselekményt, vagyis a büntető eljárást megszünteti, ezáltal a cselekmény büntetési jellege természetesen megszűnik. Abban az esetben azonban, amikor a bíróság csupán a büntetés alkalmazását mellőzi, merőben más a helyzet. Ugyancsak új helyzettel állunk szemben akkor, amikor a cselekmény elkövetőjét egy társadalmi szervezet kezességére bizzák — ami egyébként nálunk az ilyen esetek többségében fordul elő. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy azokban az esetekben, amikor a társadalmi szervezet kezességvállalása eredménytelen volt, akkor helytelen lenne a további büntetőjogi intézkedésektől eltekinteni az előző döntés jogerejére való hivatkozással.”

A csekély jelentőségű büncselekmények vonatkozásában bevezetendő gyorsított és egyszerűsített eljárás kérdéséről Solnar professzor úgy vélekedett, hogy „amennyiben a büncselekmények miatti eljárást a legveszélyesebb cselekményekre korlátozzuk — ami ajánlatosnak mutatkozik —, egy ilyen jellegű eljárás aligha jöhet szóba. Ha ugyanis az eljárásban bizonyos egyszerűsítések lehetségesek, ezek semmiképpen sem lehetnek kizárólag a büncselekmény súlyának függvényei. Sor kerülhet bevezetésükre minden olyan esetben, amikor a cselekmény tényállása egyszerű. Eltérő szabályozás esetén az eljárás egyszerűsítése veszélyeztetné az eljárás igazságosságát, aminek káros hatása egyébként a csekélyebb súlyú cselekmények vonatkozásában is megmutatkozhatna”.

Fodor József tudományos kutató a román büntetőjogászok küldöttségének álláspontját részletes hozzászólásban ismertette.

A büntetőjogi felelősség felváltása szerves alkotó része büntetőjogunk átalakulási folyamatának. A szocialista állam fejlődésének feltételei között bizonyos bűncselekmények miatt a büntetőjogi felelősség más eszközökkel való felváltását mindenek előtt a bűnözést kiváltó okok hatóerejének csökkenése vagy gyengülése indokolja.

A hozzászólás vizsgálta a bűncselekményeknek azt a körét, amelyek tekintetében a büntetőjogi felelősség más jellegű felelősséggel váltható fel. „A cselekmény társadalomra veszélyességének foka az az egyetlen — és következőképp általános ismérv —, amelynek alapján megvonható azoknak a bűncselekményeknek köre, amelyek miatt a büntetőjogi felelősség felváltható más eszközökkel.”

Hangsúlyozta, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás felváltása nem jelenti az elkövetett jogsértés szankciónélküliségét. A szankció jellege természetesen megváltozhatik, és büntetés helyett igazgatási vagy fegyelmi jellegű intézkedéssé válik. „A büntető intézkedést felváltó igazgatási és fegyelmi intézkedések nem új büntetések, hanem továbbra is megőrzik igazgatási és fegyelmi jellegüket... A büntetőjogi felelősség felváltásával kapcsolatos alapelv az, hogy a bűncselekményi jellegtől megfosztott magatartás miatt az említett intézkedések közül csak egyfélét — fegyelmi vagy igazgatási intézkedést lehet alkalmazni.”

A referátum részletesen taglalta azokat a kodifikációs módszereket, melyekkel a büntetőjogi felelősség felváltásának problémája megoldható. A felelősség felváltásának módja lehet az ún. feltétlen felváltás vagy a feltételes felváltás. Az előbbi a bűncselekmény dezinkriminációját jelenti, vagyis a magatartás elveszti bűncselekményi jellegét, és a törvény az igazgatási vagy fegyelmi vétségek körébe utalja. Ennek következtében a büntetéseket igazgatási vagy fegyelmi intézkedések váltják fel. A második módozat, vagyis a feltételes felváltás a büntetőjogi felelősség korlátozott helyettesítését jelenti. Ennek eredményeként a cselekmény ugyancsak dezinkriminálódik és többé nem bűncselekmény, büntetése pedig igazgatási vagy fegyelmi intézkedésekkel cserélődik fel. Ez a felelősségfelváltás azonban azzal a feltétellel kapcsolatos, hogy a cselekményt nem súlyosító körülmények fennforgásával követték el. A súlyosító körülmények hiánya megalapozza a büntetőjogi felelősség helyettesítését, fennforgásuk viszont kizárja a büntetőjogi felelősség felváltását, s egyszersmind a cselekmény bűncselekményi jellegét ölt, büntetőjogi felelősséget és büntetést von maga után. „Ez a módozat az olyan cselekmények vonatkozásában alkalmazható, amelyeknek társadalomra veszélyessége általában csekélyebb annál, mint ami a bűncselekmény megállapításához szükséges, viszont súlyosító körülmények fennforgása mellett megütik a bűncselekményeknél megkövetelt társadalomra veszélyesség fokát.”

A büntető törvényhozás a felelősség felváltását individuális értékelési eljárással vagy általános szabályozással oldhatja meg. Az általános szabályozás

zás jelentős előnye, hogy a büntetőjogi felelősség kérdését gyorsan megoldja. Ez a módszer a felelősséghelyettesítés állandó alkalmazását teszi lehetővé, „ami által a büntetőjogi felelősség felváltása a büntetőjog valóságos kiegészítő intézményévé válhatik”.

Vermes Miklós tudományos főmunkatárs az elkövető egyéniségének értékelésével, valamint az ezzel kapcsolatos bűnügyi kutatásokkal foglalkozott. „A szocialista büntetőjogi elmélet és gyakorlat nem nélkülözheti a bűncselekmények vizsgálata során a személyiség vizsgálatát, illetve értékelését. A szocialista büntetőjogtudomány e vonatkozásban a szocialista pszichológiának abból az alaptételéből indul ki, hogy a psziché és a magatartás, a tudat és a tevékenység egyet jelentenek, egyik a másik nélkül és kölcsönhatásuk figyelembevétele nélkül nem vizsgálhatók. A pszichés tulajdonságoknak önmagukban nincs jelentőségük, csak ha cselekményben, társadalmi jelentőségű tettben realizálódtak. A személyiség tehát nem lehet vizsgálódás tárgya a cselekménytől elszakítva, hanem csakis azzal összefüggésben.” A hozzászóló szerint „a bűnös emberi magatartást ugyanolyan pszichés folyamat előzi meg, mint az egyéb cselekményeknél, ahol a társadalmi normákkal kapcsolatban pozitív állásfoglalás történik. Ezért a bűncselekmény vizsgálatánál az általános magatartás-lélektan alkalmazása, illetve felhasználása a bűnügyi tudományok területén — mint speciális területen — messzemenően indokolja a fejlődőben levő bűnügyi-lélektani kutatások szükségességét”.

A bűncselekmény vizsgálatánál végig kell kísérni a személyiség bűnözővé válásának determinációs folyamatát, illetve fel kell deríteni az egyén múltjában azokat az objektív körülményeket, amelyek meghatározólag hatottak rá abban az irányban, hogy a társadalmi normákkal ellentétesen cselekedett. A személyiség ilyen irányú vizsgálata adja meg a lehetőséget a büntetéskiszabás és a büntetésvégrehajtás során a megfelelő egyéniesítésre és a speciális, valamint generális-preventív célok érvényesítésére.

A kriminológiai kutatások során egyaránt szükséges a bűncselekmények egyedi vizsgálata, valamint a bűnözésnek mint tömegjelenségnek a vizsgálata. Az egyedi és a tömegjelenségek vizsgálódási aspektusa különböző: számos olyan tényező vizsgálata, amely az egyiknél lehetséges, a másiknál figyelembe sem jöhet. Ugyanakkor az egyedi és csoportvizsgálat szükségszerűen kiegészítik egymást, egyik a másik nélkül nem tükrözi a valóságot. Arra kell tehát törekednünk, hogy mindegyiket összetartozásuk figyelembevételével alkalmazzuk, mert a két vizsgálati irány együttes alkalmazása képes a valóság teljes feltárására.

*

IV.

Általában meg lehet állapítani, hogy bár a konferencia résztvevőinek álláspontja egy-egy kérdésben néha igen ellentétes volt, a vitát az alapvető egység jellemezte, hiszen a vitázók azonos világnézeti alapon állottak. Számos kérdésben máris egyetértés alakult ki. A magyar jogtudomány számára különösen értékesek voltak a külföldi vendégek felszólalásai.

A konferencia elérte eredeti célját: nemzetközi szinten sikeresen vetette fel a szocialista büntetőjog legaktuálisabb problémáit, és ezzel e kérdések megoldására ráirányította az elmélet művelőinek figyelmét. A vita színvonala és eredményei teljes mértékben igazolták ennek az újtípusú szervezeti formának a létjogosultságát a nemzetközi tudományos érintkezés során.